

Wstęp i podziękowania

Niniejszy tom stanowi drugą część przedsięwzięcia mającego na celu przybliżenie polskim czytelnikom, zwłaszcza studiującym stosunki międzynarodowe i zainteresowanym tą dyscypliną, najważniejszych dla niej tekstów. Tom I, który ukazał się w 2018 roku, obejmuje 29 tekstów, powstałych od dwudziestolecia międzywojennego do 1989 roku. Był to okres narodzin nauki o stosunkach międzynarodowych jako samodzielnego, akademickiego obszaru badań. Ukształtowały się wówczas, zazwyczaj budując na wcześniejszych tradycjach filozofii politycznej, jej główne podejścia teoretyczne, czyli realizm, liberalizm, marksizm (w wersji zachodniej). Realizm był dominującą teorią opisującą zagadnienia bezpieczeństwa w epoce zimnej wojny. Z kolei dynamiczny rozwój liberalizmu od lat 70. stanowił odpowiedź na kryzysy i trudności, które zaczęły się pojawiać zwłaszcza w obszarze międzynarodowej ekonomii politycznej. Marksizm w nauce o stosunkach międzynarodowych miał na Zachodzie ograniczony zasięg, jeśli chodzi o liczbę badaczy, zarazem jednak pozostawił po sobie dorobek, którego nie sposób pominąć. W latach 80. nastąpił z kolei debiut konstruktywizmu, który do stosunków międzynarodowych dotarł z innej dyscypliny – socjologii. Pierwszy tom antologii zawiera teksty reprezentujące wszystkie te podejścia, wyłonione w wieloetapowych konsultacjach, włączających szeroko polskie środowisko badaczy z najważniejszych krajowych uczelni. Bardziej szczegółowo o dokonanej selekcji piszemy we *Wstępie* do tomu I.

Wybór tekstów do drugiego tomu był jeszcze bardziej wymagający. Po pierwsze bowiem, im krótsza perspektywa, tym kanon rysuje się mniej wyraźnie. Z pewnością trudniej jest określić, które teksty i którzy autorzy przejdą z czasem do historii dyscypliny. Po drugie, ostatnie trzydzieści lat było w dziejach nauki o stosunkach międzynarodowych czasem bezprecedensowego rozwoju: zarówno ilościowego, jak i jakościowego. Przez ten ostatni rozumiemy przede wszystkim ogromny pluralizm podejść teoretycznych i metodologicznych. Nowe perspektywy badawcze i ujęcia

poszerzały obszar badań, stawiały nowe pytania, wprowadzały nowe pojęcia i nowe inspiracje z bardzo różnych dziedzin wiedzy. Rozwijały się także rozmaite metodologie, począwszy od coraz bardziej wyrafinowanych metod ilościowych po popularyzację w ramach metod jakościowych analizy dyskursu i analizy praktyk. Był to też czas dynamicznego rozwoju instytucjonalnego – powstawały kolejne czasopisma naukowe (często zakładane przez przedstawicieli nowych podejść badawczych) i nowe organizacje profesjonalne, z roku na rok rosła też liczba konferencji naukowych, a w największych z nich uczestniczyło coraz więcej badaczy, również z krajów do tej pory nieobecnych bądź słabo reprezentowanych w głównym nurcie badań nad stosunkami międzynarodowymi.

Ten rozwój odzwierciedla w niniejszej antologii liczba artykułów, które zostały opublikowane na łamach czasopism: na 40 zamieszczonych tu tekstów aż 30 stanowią właśnie artykuły, z czego aż 10 pochodzi z „International Organization”. Na drugim miejscu znajduje się „International Security” (4 teksty), a na trzecim – „European Journal of International Relations” (3 teksty). Źródłem 2 tekstów jest „Millennium: Journal of International Studies”, a 11 pozostałych reprezentuje 11 różnych czasopism.

Jak dokonaliśmy tego wyboru? Tym razem, z uwagi na wspomniany wyżej pluralizm i zdecydowanie trudniejszą identyfikację tekstów kluczowych dla rozwoju naszej dyscypliny po 1989 roku, zwróciliśmy się o pomoc do kilku znakomitych badaczy z Polski i ze świata, reprezentujących różne nurty badań. Swoje sugestie przesłali: Mateusz Filary-Szczepanik, Edward Halizak, Inanna Hamati-Ataya, Karina Jędrzejowska, Xymena Kurowska, John Mearsheimer, Krzysztof Pelc, Tomasz Pugacewicz. Do tych propozycji dołączyliśmy także nasze własne typy. Powstał w ten sposób zestaw 108 tekstów, które dzięki życzliwej i skrupulatnej pomocy naszych absolwentów: Gabrieli Będkowskiej i Kamila Smogorzewskiego, zostały sprawdzone pod kątem liczby cytowań w Web of Science i Publish or Perish. Z oczywistych względów – teksty najnowsze mają dużo mniejszą liczbę cytowań niż te powstałe na przykład na początku lat 90. XX wieku – nie mogliśmy pozostać tylko przy tym kryterium. Każda z nas podjęła się zatem redaktorskiego zadania, by skreślić z tej listy do 15 pozycji. Następnie poprosiliśmy naszych zaprzyjaźnionych badaczy o pomoc w dalszej eliminacji – chodziło głównie o zidentyfikowanie tych tekstów bardzo znanych autorów, które wywarły największy wpływ na rozwój dyscypliny. Trzeba z nich było wyselekcjonować te najbardziej istotne, zależało nam bowiem, by antologia ukazywała jak najwięcej różnorodnych głosów. Wsparcia w tym procesie udzielili nam dodatkowo: Łukasz Fijałkowski, Dorota Heidrich, Magdalena Kozub-Karkut, Karina Marczuk i Anna Solarz. Po skonfrontowaniu wyniku tych dyskusji z zawartością sylabusów i wykazów lektur do podstawowych przedmiotów dla naszej dyscypliny, prowadzonych w czołowych uniwersytetach świata, listę udało się

ograniczyć do 70 pozycji. Z założenia nie objęła ona powszechnie znanych i cytowanych książek z zakresu szeroko rozumianych stosunków międzynarodowych, które zostały już opublikowane w języku polskim, tj. *Soft power* Josepha Nye'a; *Zderzenie cywilizacji* Samuela Huntingtona; *Społeczna teoria stosunków międzynarodowych* Alexandra Wendta; *Dyplomacja* Henry'ego Kissingera; *Koniec historii* Francisa Fukuyamy; *Wielka szachownica* Zbigniewa Brzezińskiego.

Tak ułożoną listę, dzięki życzliwej pomocy Edwarda Haliżaka, Kariny Jędrzejowskiej i Sylwii Pary, przekazałyśmy w formie ankiety on-line wszystkim członkom Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych z prośbą o wybranie maksymalnie 20 pozycji. Na ankietę odpowiedziało 35 osób. Serdecznie dziękujemy za poświęcony czas: Agnieszce Aleksy-Szucsich, Szymonowi Bachrynowskiemu, Alicji Curanović, Łukaszowi Fijałkowskiemu, Mateuszowi Filaremu-Szczepanikowi, Weronice Garbacz, Arturowi Gruszczakowi, Dorocie Heidrich, Aleksandrze Jarczewskiej, Aleksandrze Jaskólskiej, Karinie Jędrzejowskiej, Katarzynie Kąckiej, Magdalenie Kozub-Karkut, Tomaszowi Kubinowi, Wiesławowi Lizakowi, Kamilowi Ławniczakowi, Karinie Marczuk, Wojciechowi Michnikowi, Justynie Nakoniecznej-Bartosiewicz, Anicie Oberdzie-Monkiewicz, Tomaszowi Pawłuszcze, Andrzejowi Polusowi, Tomaszowi Pugacewiczowi, Annie Solarz, Elżbiecie Stadtmüller, Damianowi Szacawie, Adrianowi Szumskiemu, Łukaszowi Wordliczkowi, Annie Wróbel, Iwonie Wyciechowskiej, Agacie Ziętek, Karolowi Żakowskiemu. Osobne podziękowania należą się Paulinie Gwoździewicz-Matan, która uratowała pomysł przetłumaczenia fragmentów książki Helen Milner, udostępniając nam jedyny egzemplarz w Polsce (sic!), znajdujący się w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Po tych wszystkich konsultacjach okazało się, że żadną miarą nie możemy zamknąć drugiego tomu antologii w 30 tekstach! Dzięki zrozumieniu i wsparciu finansowemu Dziekana Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Daniela Prastka, mogłyśmy zwiększyć liczbę pozycji do 40. Drugi tom antologii jest bowiem w całości finansowany ze środków Wydziału. Dziękujemy za to serdecznie władzom dziekańskim oraz wszystkim, którzy wsparli nas w negocjacjach cen praw autorskich. Przede wszystkim Krzysztofowi Pelcowi oraz redaktorom „International Organization”, Jonowi Pevehouse'owi i Erikowi Voetenowi, dzięki którym zakupiliśmy prawa do całej puli tekstów z tego czasopiśma za symboliczną cenę. Za pomoc w rozszerzeniu tych preferencyjnych stawek na inne teksty wydane przez Cambridge University Press dziękujemy Davidowi Mainwaringowi. Zrozumieniem i wielką życzliwością wykazały się także wydawnictwa: Oxford University Press, Cornell University Press, University of California Press oraz Rowman & Littlefield. Dziękujemy również badaczom Beate Jahn oraz Justinowi Rosenbergowi za wsparcie w kontaktach z wydawcami. Osobne podziękowania należą się Cynthii Enloe, która nie tylko błyskawicznie zgodziła się zrezygnować

z wynagrodzenia za prawo do przekładu rozdziału swojej książki, ale ułatwiła nam kontakt ze swoim wydawcą, jak również przekazała serdeczne słowa wsparcia dla naszego antologijnego przedsięwzięcia.

Dzięki życzliwości władz dziekańskich, które dostrzegły znaczenie tego projektu dla całego naszego środowiska, mogliśmy też zaprosić do udziału w przygotowaniu tłumaczenia badaczy spoza Uniwersytetu Warszawskiego. Antologia jest zatem na wskroś pluralistyczna, bo tłumaczki i tłumacze reprezentują w sumie 18 ośrodków akademickich: Akademię Ignatianum, Akademię Marynarki Wojennej, Akademię Wojsk Lądowych we Wrocławiu, Collegium Civitas, Ośrodek Studiów Wschodnich, Polską Akademię Nauk, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet Wrocławski. W gronie tym przeważają kobiety (22 do 17), jeśli zaś chodzi o stopnie naukowe, tłumaczenia wykonało 19 doktorów, 15 doktorów habilitowanych oraz 4 doktorantek i doktorantów. Trudnego zadania przekładu podjęli się więc badacze z doświadczeniem, świetnie znający specyfikę języka nauki o stosunkach międzynarodowych, będący zwykle specjalistami w zakresie obszaru badawczego, którego dotyczył tłumaczony przez nich tekst.

* * *

Patrząc na ostatnie trzy dekady w nauce o stosunkach międzynarodowych, nie sposób nie dostrzec, jak wyraźnie w tym okresie rósł odsetek badaczy, którzy podawali w wątpliwość istnienie nauki obiektywnej, nieuwikłanej w okoliczności, w których powstaje, oraz całkowicie niezależnej od usytuowania samego badacza. Po 1989 roku w nauce o stosunkach międzynarodowych nastąpił bardzo dynamiczny rozwój teorii krytycznych, w szczególności najważniejszych nurtów tego podejścia, czyli krytyki postkolonialnej oraz krytyki feministycznej (ale nie tylko). Był to także czas znacznego zwiększenia odsetka kobiet wśród czołowych badaczy stosunków międzynarodowych, a także coraz wyraźniej wybrzmiewającego głosu spoza Zachodu, głównie z tzw. globalnego Południa. Symptomatyczne jest to, że drugi tom antologii otwiera tekst napisany właśnie przez kobietę, Cynthię Enloe, domagającą się stawiania stosunkom międzynarodowym feministycznych pytań. O przynależności tej pracy do kanonu świadczy fakt, że na konferencji International Studies Association (ISA) w 2021 roku poświęcono jej specjalną sesję. Jej autorka nie jest w niniejszym tomie osamotniona: z 40 tekstów blisko połowa, bo 17, została napisana przez badaczki. Jest to widoczna i zasadnicza zmiana w stosunku do pierwszego etapu

refleksji w nauce o stosunkach międzynarodowych, do 1989 roku (w pierwszym tomie antologii znalazł się tylko jeden tekst autorstwa kobiety, Susan Strange).

Badaczki i badacze spoza Zachodu reprezentowali rzecz jasna rozmaite podejścia, niekiedy teorie krytyczne. Te ostatnie zwracały przede wszystkim uwagę na to, że wiedza dotycząca funkcjonowania świata społecznego na poziomie makro – stosunki międzynarodowe zajmują się bowiem badaniem interakcji wielkich grup społecznych – nie może być wytwarzana przez wąskie grono podobnych sobie osób (zazwyczaj białych mężczyzn w średnim wieku, pracujących na najlepszych uczelniach w Stanach Zjednoczonych), które stanowią tylko niewielką część różnorodnego świata obejmującego siedem kontynentów i 7,5 miliarda ludzi. Włączenie nowych grup badaczy, reprezentujących odmienne spojrzenie na politykę światową, to na pewno jeden z najistotniejszych procesów, jakie nastąpiły w ostatnich trzydziestu latach.

Pojawienie się i rozwój teorii krytycznej nie oznaczały kryzysu innych podejść. Bardzo dynamicznie rozwijały się różne odmiany tradycji liberalnej, zwłaszcza neoliberalny instytucjonalizm, wykorzystujący coraz bardziej wyrafinowane metodologie ilościowe. Przede wszystkim jednak był to czas rozkwitu konstruktywizmu, który w latach 90. i na początku lat 2000. stał się (jak pokazują badania TRIP¹) najszerzej reprezentowaną wśród badaczy teorią stosunków międzynarodowych, a konstruktywista Alexander Wendt wyrósł w międzynarodowych rankingach tworzonych przez przedstawicieli naszej dyscypliny na najbardziej inspirującego badacza, deklasując poprzednich, mocnych liderów: realistę Kennetha Waltza oraz przedstawiciela liberalizmu Roberta Keohane'a. Popularność tych postaci, postrzeganych często jako ikony trzech ważnych tradycji, jest dobrą ilustracją „mód” i trendów w dyscyplinie.

Stosunkowo najmniej dynamicznie rozwijał się w tym czasie realizm. Mówiono nawet niekiedy o kryzysie tego podejścia, którego symptomem miał być brak nowych pomysłów konceptualnych, nowych ważnych odkryć. Nie jest to do końca sprawiedliwa ocena, w tej grupie podejść pojawił się bowiem nowy nurt – realizm neoklasyczny. Na pewno jednak dynamika rozwoju realizmu była mniejsza niż liberalizmu, konstruktywizmu i teorii krytycznych. Miał on jednak silne grono zwolenników, a ponadto wpływał na wspólnoty epistemiczne pozaakademickich ekspertów w dziedzinie bezpieczeństwa. Warto wreszcie zwrócić uwagę, że po tych trzech dekadach pewnego spowolnienia realizm wrócił do gry wraz z kryzysem pozimnowojennego ładu międzynarodowego, wywołanym wzrostem potęgi chińskiej i coraz większą asertywnością tego mocarstwa, zarówno w dziedzinie bezpieczeństwa, jak również w międzynarodowej ekonomii politycznej. Symptomatyczne jest, że tom II antologii zamyka tekst dwóch realistów, Henry'ego Farrell'a i Abrahama Newmana, którzy co

---

¹ Teaching, Research and International Policy (<https://trip.wm.edu/>).

prawda posługują się typowym pojęciem języka liberalnego, jakim jest współzależność, ale po to, by w ramach sieci współzależności pokazać nowe wymiary „power politics”.

* * *

Kluczowy etap prac nad antologią przypadł na rok 2020, który na całym świecie został naznaczony pandemią COVID-19. Wpłynęła ona bardzo mocno także na nasze działania. Musiałyśmy odwołać zaplanowane na kwiecień 2020 roku warsztaty i spotkanie integracyjne dla tłumaczy. Wiele wydawnictw, od których należało pozyskać prawa autorskie do tłumaczeń, czasowo zawiesiło lub wstrzymało działalność. Pierwsze kilka miesięcy pandemii było okresem niepewności, zanim stopniowo oswoiliśmy się z funkcjonowaniem świata akademickiego w nowym trybie. Wpłynęło to na przedłużenie się prac: wielu z nas musiało łączyć niezmnieszone obowiązki akademickie z opieką nad dziećmi, pomocą w lekcjach on-line, opieką nad bliskimi, którzy byli zamknięci w domach na kwarantannie lub chorowali. Wiele z nas zaraziło się koronawirusem i walczyło ze skutkami infekcji. Niektórzy stracili swoich bliskich. W trakcie prac nad drugim tomem odeszła Pani Redaktor Anna Kędziorek, towarzysząca nam przy większości działań i ciesząca się razem z nami publikacją tomu I podczas jego promocji na Uniwersytecie Warszawskim. Z wielkim smutkiem i żalem przyjęłyśmy wiadomość o Jej śmierci.

Kontynuowanie naszych wysiłków w tak trudnych warunkach nie byłoby możliwe bez zaangażowanego i profesjonalnego zespołu w Wydawnictwach Uniwersytetu Warszawskiego. Wspierały nas przy tym przedsięwzięciu Pani Dyrektor Beata Jankowiak-Konik, Pani Redaktor Ewa Wyszynska i Pani Anna Raiter-Rosińska. Redakcji językowej podjęły się Panie Aleksandra Zych i Elżbieta Morawska. Recenzję wydawniczą napisał Roman Bäcker. Za napisanie komentarza na skrzydełka książki dziękujemy: Natalii Letki, Teresie Łoś-Nowak, Annie Visvizi, Edwardowi Halizakowi i Wojciechowi Kosteckiemu. *Last but not least* – za wspieranie naszych działań od strony formalnej serdecznie dziękujemy Pani Emilii Tładze, pełniącej funkcję sekretarza Katedry Metodologii Badań nad Polityką Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych UW, której obie jesteśmy członkiniami, i Panu Tymoteuszowi Kraskiemu.

Oddajemy zatem w Państwa ręce efekt ponad dwuletniej pracy ogromnego zespołu ludzi, z którymi miałyśmy zaszczyt i przyjemność pracować w bardzo trudnych czasach. Wierzmy, że nasz wspólny wysiłek ma głęboki sens i że niniejsza publikacja pozwoli środowisku studentów i badaczy stosunków międzynarodowych w Polsce z większą precyzją, uwagą i refleksyjnością analizować skomplikowaną rzeczywistość współczesnych stosunków międzynarodowych. Dziękujemy i z nadzieją czekamy na ponowne spotkania i gorące debaty w przestrzeniach uniwersyteckich kampusów!